

ESAERA ZAHARREN AZTERKETA SOZIOLOGIAREN IKUSPEGITIK (1)

Durango 1996.eko abenduaren 7a

Patxi Juaristi

Zalantzarik ez dago esaerak ikuspuntu ezberdinetatik aztertu daitezkeela: ikuspuntu linguistikotik, historikotik, etnografikotik e.a. Idazki honetan, esaerak era honetako azterketak egiteko ezezik azterketa soziologikorako material garrantzitsua ere badirela aldarrikatu nahi nuke. Izan ere, esaerak hizkuntzaren bihotzean bizi eta herriak erabiltzen dituen adierazpideak diren heinean (2), hizkuntza bera bezala, herri baten bizipen eta pentsamoldeen lekuko eta igorle dira (3) eta, honenbestez, herri baten gizarte burubideak ikertzeko material soziologiko ezinhobeak.

(1) Eskerrak eman nahi nizkieke lan hau erraztu dutenei. Eta lehenengo eta behin, Justo Mokoroa bera aipatu nahi nuke; izan ere, berak bildutako esaeratan oinarritu bainaiz ikerketa egiteko. Mokoroarekin batera, esaera bilduma informatizatzen eta BRS programaren bitartez ikertzen lagundu didaten Euroisa empresa eta bertako langileei ere nire esker ona adierazi nahi diet. Azkenik, Paco Garmendia eskertu nahi nuke; ikerketa hau ezer gutxi izango bailitzake egin dizkidan zuzenketengatik ez balitz.

(2) Lekuonak dioen bezala: “Modismo auek izkuntzaren biotzean bizi oi dira, beste antzeko zenbait formula bezalatsu: atsotitz, esakun, zuur-itx eta abar. Eta horregatik erri mailako espresio-bide bezala jotzen dira: erriak bere eginak ditu, izketan ari denean itzetik-ortzera erabiltzen di-tuela”. LEKUONA, J.M.: *Ahozko Euskal Literatura*. Erein, Donostia, 1984, 249. orr.

— Koldo Izagirrek maila berean hitz egiten du bere esaera bilduman: “Herri hizkeraren ezau-garririk nabarmentakoa da lokuzioa, eta aho hizkeraren sorketa estilistikorik garrantzitsua (errefrauren erretorika eta moralkeria gabe). Hizkuntzak ito eginen lirake bortxaren bortxaz ederragotzen dituen herri anonimoak erabiliko ez balitu”. IZAGIRRE, K.: *Diccionario de locuciones del euskera y correspondencias españolas, Euskal Lokuzioak, fictionarie des locutions de l'euskara et correspondances françaises*. Hordago, Donostia, 1984, VII. orr.

Beste pasarte batean ere zera aipatzen du: “Lokuzioak ‘salbatu’ egin diren hitz egiteko moduak dira, nekezago lortu ahal izan baitute inprimategiaren ohorea. Lokuzioa bizimodu estandarretik, usarioen berdintasunetik eta gizatalde baten ‘akordioz’ jaiotako mintzamodua da”. IZAGIRRE, K.: aip. lib. XII. orr.

— Ikuspuntu honi dagokionez ikus ere: LEKUONA, J.M.: “Erri literaturaz. Atsoitzak eta esaerak”, *Lekuona'tar Manuel Jaunaren Omenezko Idazki-Bilduma III*. Kardaberaz Bazkuna, 1977, 17. orr.

(3) J.M. Barandiaranek zera dio: “Un rasgo del mundo interior o de las tradiciones mentales que caracterizan la conducta de los hombres es el valor y sentido que éstos atribuyen a sus propias concepciones, a sus locuciones y a sus metáforas”. BARANDIARAN, J.M.: “Rasgos de la mentalidad popular vasca”. Aip. lib., 90. orr.

— Mokoroa berak ere ondorengo pasarte hau eskaintzen digu: “Que la lengua es el receptáculo de la experiencia de un pueblo y el sedimento de su pensar. Que en los hondos repliegues

Esaerek ikerketa soziologikorako duten garrantzi hau hatzemateko erarik errazena praktikan ikustea denez, esaeretan oinarrituz egin dudan azterketa baten berri emango dut idazki honetan. Hain zuzen ere, ia 100.000 esaerez osaturik dagoen Justo Mokoroaren *Repertorio de Locuciones del Habla Popular Vasca* (4) esaera bilduman oinarrituz egin dudan azterketa soziologikoaren aurkezpena egingo dut.

Lehenengo eta behin, argi utzi nahi nuke, ikerketa honen helburua eguneroko harremanak euskaraz burutu dituztenek, zer-nola bizi izan dituzten ondasunekiko harremanak ezagutzea izan dela. Hau da, zer-nolako gizarte burubideak bizi izan diren ohituraz Euskal Herrian ondasunekiko harremanei dagokionez jakitea (Ondasun izatea aitortzen diet gizartegintzan baliotsuak eta urriak diren objetuei. Baliotsu izate hau, beharrian bat asetzeko gai izateagatik lortzen den berezitasuna delarik) (5).

EREDU EZBERDINAK ONDASUNEKIKO HARREMANEI DAGOKIONEZ

Abiapuntua kezka hori izanik, emandako lehen pausoa ikerlari ezberdinek gai honen inguruan egin dituzten ikerketak ezagutzea izan da; honekin, nire galderari ikerlari ezberdinek eman dioten erantzuna ezagutu nahi izan dut.

Eta hara zer-nola diren gauzak! Ikerketa hauek aztertzeraz hurbiltzearekin batera, desadostasun nabarmenekin aurkitu naiz. Ohituraz Euskal Herrian bizi izan diren ondasunekiko harremanei buruzko ikuspuntu guztiz kontrajarriekin, alegia. Desadostasun eta kontraesanen gainetik, dena dela, ikerketa ezberdinak hiru eredu nagusitan banatu daitezkeela ohartu naiz:

1. Ondasunekiko harreman bereziak Euskal Herrian

Alde batetik, Euskal Herrian ondasun iraunkorrekiko harreman bereziak ezagutu direla aldarrikatzen dutenen ikuspuntua dugu. Eredu honetan kokatu ditudan ikerlariarentzat, Euskal Herrian ez da ohituraz propietate pribaturik ezagutu. Maïte Lafourcade-k dioen bezala, "Los vascos ignoraban el concepto romano del derecho de propiedad, absoluta e indivisible. En Labourd, como en las restantes provincias vascas, las tierras pertenecían desde siempre a la colectividad de los habitantes. Los terrenos no cultivados se distribuían entre las

de sus metáforas (—y lo son la mayoría de los vocablos—) ha ido dejando sus huellas el espíritu colectivo del pueblo, como en los terrenos geológicos el proceso de la fauna viva". MOKOROA, J.M.: *Repertorio de Locuciones del Habla Popular Vasca I eta II*. Etor, Donostia, 1990, 26. orr.

(4) MOKOROA, J.M.: *Repertorio de Locuciones del Habla Popular Vasca I eta II*. Aip. Lib.

(5) Ikus ADAMSON, H.E. eta WEABER, T.: *Antropología y experiencia humana*. Ediciones Omega, Barcelona, 1985, (5. argitarapena), 252. orr.

parroquias o los valles, y los laborables, entre las familias. La tierra vasca era alodial, es decir estaba considerada como propia de los antepasados y no de algún señor feudal o soberano" (6).

Era berean, propietate pribatuaren tokia Euskal Herrian ardurak bete izan duela adierazten zaigu: "No existía propiedad de la tierra y el derecho al usufructo que se recibía no era otra cosa que una confianza de la mancomunidad a los descendientes de que sabrían administrar la propiedad con la misma rectitud de carácter con que lo hiciera el padre. El mérito no se heredaba, había que conquistarlo" (7). Zentzu honetan, belaunaldi batetik bestera ez da ondasunekin nahi dena egiteko eskubidea (Ius abutendi) ematen duen ondasunekiko propietatea igortzen, hauen ardura eta erabilera baizik: "...el bien raiz no puede desgajarse del tronco sin el consentimiento de todos. Sigue transmitiéndose en su integridad al hijo que en cada generación se considere más apto para conservarlo adecuadamente y hacer que fructifique. Este será su administrador, pero no el propietario según el criterio romano. No posee más que su disfrute y administración. Es el responsable de dicho bien como lo son todos los miembros de las familias restantes" (8).

Azkenik, ondasun iraunkorrekiko eskubidea, zuzeneko lanak ematen zuela aipamarratzen digute eredu honetan kokatu ditugun ikerlariak (9). Diego An-

(6) LAFOURCADE, M.: "El Particularismo Jurídico", Haritschelhar, J. (Zuzendaria): *Ser Vasco*. Ediciones Mensajero, Bilbao, 1986, 172. orr.

(7) Pasarte hauek Frankismo garaian Andoni Irala-k Keperin de Jemein-i herbestetik idatziriko eskutizetatik hartuak daude. Argitaratu gabeko eskutitz interesgarri hauetan, euskal araubide bereziaren zehaztasun ugari ematen da. Guk, ondasunekiko harremani buruzko xehetasunak hartu ditugu.

Aipatzekoa da, bestalde, ondasunekiko harremani buruzko ideia hauen muina argitaratu gabeko eskutitz hauetan aurkitzen bada ere, geroztik argitaratu duen liburu batean ere ikuspuntu honi buruzko zehaztasunik adierazten duela. Honela, bere *Bat bitan banatzen da II, Mao Tse-tung-en azkon zorrotza* liburuaren hitzaurrean, Andoni Irala-k honako hau adierazten digu: "Zorioneko «propietadea» itzarekin gertatzen zaiguna bera. Errigintzaren euskerazko erabidean ez da ondasunen eskurakoa edo-ta ondasunekiko eskubidea «derecho de propiedad/droit de propriété» delakoaren arira tankeratu izan. Gaiñera, «deretxo» delako ortan ikasiak diranak ez datoz bat bere zera zertan datzan zeazterakoan. Argatik ez dugu itz orren ordezkorik euskeraz ematen. Bego, beraz, bere ortan batere ikuturik gabe, «erreboluzioa» bezalaxe, bere mamia gure euskal-izanbidearen ondatzaille denez gero. Ortaz konturatu ez danak ezer gutxi lekarkioko gure errigintzari. Eta «propietadea» «jabetza»rekin berdintzen duten oiek jakin bezate, JABETZA edo JAUBETZA dala inan zuzen «derecho de propiedad/droit de propriété» delakoaren ezeztapenik errokoena". IRALA, A.: *Bat bitan banatzen da II. Mao Tse-tung-en azkon zorrotza*. Etor, Donosti, 1976, 9. orr.

(8) LAFOURCADE, M.: "El Particularismo Jurídico", aip. lib., 176. orr.

(9) Aipatzekoa da idazki labur honetan ezinezkoa dela eredu honetan kokatzen ditudan ikerlari guztien aurkezpena egitea. Dena dela, honako hauek kontutan edukitzea garrantzitsua dela iruditzen zait:

— CELAYA, A.: "El sentido jurídico de nuestro pueblo", *1 Semana de Antropología Vasca*. Editorial de la Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1971.

— CELAYA, A.: "El derecho foral vasco desde la perspectiva del derecho civil", *Euskal Herria, Errealitatea eta egitismo. Realidad y proyecto*. (Joseba Intxausti zuzendaria) Lankide Au-

gulo Lagunak zioenez: “Paréceme, por último, que esta particular manera de manifestarse las relaciones jurídicas entre inquilinos y dueños arranca del modo especial de sentir el Derecho que, por efecto de su singular complejión, tiene la gente vizcaína. Creo descubrir en todo lo que llevo expuesto, en la conciencia jurídica de esta raza, algo así como la intuición del principio profundamente social de que el trabajo es por excelencia el principal factor del mantenimiento efectivo del derecho de propiedad y el más sagrado de los motivos que hacen á ese derecho digno del respeto y de la consideración del Estado” (10).

Ondasunekiko harremanen arauketa berezi honen aurrean, Euskal Herriaren eta Zuzenbide Erromatarren eragina jasan duten inguruko herrialdeen arteko ezberdintasuna argia dela ondorioztatuko da (11). Gainera, Eskaldunek eginalak egin ohi dituztela zuzenbide erromatarren eraginarengandik euskal gizarte arau guzti hauek defendatzeko esaten da (12).

rezkia, Jakin, 1985.

— CELAYA, A.: “Propiedad Troncal y Patrimonio Familiar: La Troncalidad en Bizkaia”, *Euskal Erakunde Zibilei Buruzko Nazioarteko Ihardunaldiak*. Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, Deustuko Unibertsitatea, 1991.

— CELAYA, A.: *Derecho Civil Vasco*. Universidad de Deusto, Bilbao, 1993.

— GARMENDIA, F.: “Euskal Erakundeak. Sarrera”, *Euskaldunak, Euskal Etnia, III*. Etor, Donosti, 1978.

— GARMENDIA, F.: “Gure Mendiak eta Euskal Gizartearen Eraketa”, *Mendiak I. Berezko eta giza-giroturiko Eusko Lurra*. Etor, Donosti, 1981.

— GARMENDIAK, F.: “Egingo Ote Euskalerria Geroaren Jabe?”, *Donostiako Udako IV. Ikastaroak. Euskal-Herria Presente y Futuro* (Enrique Freijo Balsebre Zuzendaria). EHU-ko Argitarapen Zerbitzua, 1985.

— IHARTZATAR HEIKO SAGREDO: “Euskal Gizarte-Asmo Batentzako Oinharri Ideia Batzu”, *Zehatz I*, Donosti, 1977. eko Urtarrila/Otsaila.

— SARRAILH DE IHARTZA, F.: *La Nueva Vasconia*. Ediciones Vascas Argitaletxea, Oiarzun, 1979.

(10) ANGULO LAGUNA, D.: *Derecho Privado de Vizcaya*. Hijos de Reus, Madrid, 1903, 39. orr.

(11) LAFOURCADE, M.: aip. lib., 165. orr.: “En tanto los países de Occidente se vieron profundamente influenciados por la civilización del Bajo Imperio romano, por su concepción de la soberanía del Estado, de un poder supremo, absoluto, indivisible e independiente, de estructuras jerarquizadas, centralizadas y uniformes, de individuos protegidos, es cierto, pero aislados, amparados y sometidos al influjo del Poder, de la familia sometida a la autoridad del *pater familias*, de la superioridad del hombre sobre la mujer —calificada como *imbecilitas sexus*— de la propiedad individualista y absoluta... los vascos conservaron su sistema jurídico secular, hondamente comunitario, igualitario y democrático”.

(12) “...beti ere gure arbasoek, zuzenbide erromatarren eragina euskal pentsamenduan ekitzea izan zuten helburu. Herri-Batzarrak elizpeetan egiten baziren ere, elcizgizonek herri-batzarretan zein Batzar Nagusietan sartzea debekatuta zuten, Gipuzkoan eta Bizkaian behintzat. Berdin gertatzen zen legegizonekin ere.

Debeku hauen arrazoia, apaiz eta legegizonek Zuzenbide erromatarraz kutsatuak zeudelako da, hau da, erromatar legediaz baliatzen ziralako. Eta euskaldunen ‘Batzarretan’ berriz, ohiturazko legeen arabera zuzentzen ziren”. LEKUONA, M.: “Eusko Institutikizunak”, *Euskaldunak. La Etnia Vasca I*. Etor, Donosti, 1978, 44. orr.

2. Propietate pribatua eta herri lurak euskaldunen ondasunekiko harremanetan

Bigarrenik, euskaldunek ondasun iraunkorrekiko harreman bereziak izan dituztela dioten arren, harreman hauek propietate pribatuarekin batera bizi izan direla azpimarratzen dutenen eredia bereizi dezakegu. Honela, beraz, etxea eta lurgintzarako erabiltzen ziren soro eta baratza, propietate pribatuzkoak eta baso eta belardiak herri-lur bezala aurkeztuak dira. Florencio Idoatek Erronkariri buruz dioen bezala: "...en Roncal como en otras comunidades o valles, hay varios grados en cuanto a la propiedad del suelo, desde la común o colectiva, que cuaja en aquella fórmula general de 'todo para todos', hasta la particular o privada, siempre con algunas restricciones, si se aquilatan bien las cosas" (13).

Propietate pribatuaren sorrerari buruz ikuspuntu eta interpretazio ezberdinak badaude ere (14), batez ere informazio gutxi dagoelako (15), ikerlari hauek argi dute propietate pribatua antzinakoa (16) eta zalantza gabekoa dela. Beraien ustez, Erdi Aro Garaitik ezagutzen diren monastegiei egindako donazioak eta

(13) IDOATE, F.: *La Comunidad del Valle del Roncal*. Diputación foral de Navarra, Pamplona, 1977, 113. orr.

(14) Alfredo Floristan Samanes-ek Tuterako Erriberari buruz hitz egiterakoan zera dio: "Desde los primeros testimonios históricos se nos presentan, pues los campos o huertas en la etapa de la propiedad privada...¿Por qué etapas se llegó, si admitimos que siempre no fué así, a este dominio y aprovechamiento individuales?...a) Libre apropiación del suelo; b) redistribución periódica o usufructo en vida; y c) propiedad y aprovechamiento individual. En muchos municipios del Ebro y Aragón se conoce con el nombre de sotos a la parte del campo o huerta más cercana a los que en el s. XIX o XX se repartieron entre los vecinos mediante sorteo o se vendieron. ¿Quiere decir esto que en tiempos más o menos lejanos también fueron esas tierras propiedad comunal? No hemos topado con documentación que nos lo acredite. En algunos pueblos —Cortes, Arguedas— se conserva la tradición de que así fué en efecto. Por otra parte, el examen de los planos parcelarios del Catastro nos pone de manifiesto la igualdad en la forma y extensión de las parcelas de dichos sotos. ¿Cabe, pues, concluir que se pasó del mero usufructo de las suertes a su propiedad íntegra? Así nos lo parece". FLORISTAN SAMANES, A.: *La Rivera Tudelana de Navarra*. Diputación Foral de Navarra Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución "Príncipe de Viana" Instituto "Juan Sebastián Elcano", Zaragoza, 1951, 86. orr.

(15) "Las tierras amojonadas eran de libre disposición para su propietario, por esta razón son escasas las referencias a estas tierras de las ordenanzas. Por el contrario, está regulado con precisión el sistema de aprovechamiento de la tierra común". ARIZCUN CELA, A.: *Economía y sociedad en un valle pirenaico del Antiguo Régimen Baztan 1600-1841*. Gobierno de Navarra-Departamento de Educación y Cultura, Institución Príncipe de Viana, 1988, 52. orr.

(16) "El hecho material de la roturación y siembra, acompañado del elemento constitutivo de inscripción en el Libro de Abolengo, suponía entrar en posesión de los bienes. Sin embargo, el transcurso del tiempo y las sucesivas inscripciones registrales en la mayor parte de los casos, han determinado un proceso de transformación de la posesión en dominio a través de la prescripción adquisitiva, lo que nunca ha sido obstaculizado por el Valle, quien desde los momentos históricos más remotos ha reconocido la existencia de propiedad privada, concepto que se ha ido ampliando, no sólo a las casas y huertos, sino también a las fincas roturadas y cultivadas dentro de los comunes". ALLI ARANGUREN, J.C.: *La Comunidad Del Valle De Roncal*. Gobierno de Navarra, Departamento de Presidencia e Interior, Pamplona, 1989, 221. orr.

testamentuen bitartez egindako ondasun iraunkorren eskuz aldatzeak, horren froga zalantza ezinak dira (17). Dena dela, eta donazioak inolako oztoporik gabe egin zitezkeela esaten bada ere, Florencio Idoate-ren pasarte hau kontutan hartzekoa da: “Sin embargo, hay que mantener ciertas reservas, dado que la norma y costumbre que vemos posteriormente en cuanto a la tierra, es que dentro de los términos de las villas, cualquiera podía rozar o roturar libremente, y transmitir los campos o predios a sus descendientes, después de inscribirlos en los llamados libros de Abolengo, que existen todavía” (18).

Gainera, donazio edo testamentuen bitartez egindako eskuz aldatzeak herriarren artean egitera behartuta zeudela adierazten da (19). Zentzu honetan, propietate pribatua aintzinakoa dela baieztatzen duten frogak azpimarratzen bada ere, frogak ezeztatzen duten informazio ukaezina onartzen da (20).

3. Propietate pribatuaren nagusigoa ondasunekiko harremanak arautzerakoan

Azkenik, inguruan izan dituen beste herrietan bezala, Euskal Herrian ere, nagusiki, morrontzan eta propietate pribatuan oinarritutako ondasunekiko gizarte harremanak ezagutu direla defendatzen dutenen erueda dugu. Fernando Garcia de Cortazarrek dioen legez: “Aunque pueda resultar simplificador ha-

(17) Florencio Idoatek adibidez, monastegiei egindako donazioak jartzen ditu propietate pribatuaren frogak bezala. Bere ustez, jauntxo, militar eta “melioren homes” delakoek donazioak inolako oztopo edo mugarik gabe egiteak, propietate pribatuaren frogak argi eta garbiak dira. Honela dio, Bidangotzeko palazio baten donazioaren inguruan: “El mismo Becerro contiene otra donación, consistente en un palacio con su raíz en Vidángoz, también sin fecha, pero del XI, desde luego, por todos los síntomas. Parece tratarse en ambos casos, de donaciones de bienes raíces, sin limitación alguna visible para transmitir la propiedad... Queda pues claro, al parecer, que los bienes «erribles» podían ser objeto de transmisión por donación, testamento u otro medio. Las donaciones a monasterios en estos valles pirenaicos corroboran lo que decimos”. IDOATE, F.: aip. lib. 114. orr.

(18) IDOATE, F.: aip. lib., 114. orr.

(19) ALLI, J.C.: aip. lib., 248. orr.: “Se limita la transmisión por donación o testamento: «... que si algún vecino del dicho valle... hiciere por via de donación o testamento dejar vecindad, como casas y heredadas, haz alguno que sea vecino fuera del dicho valle...»”.

(20) F. Idoate-k, propietate pribatua ezeztatzen duen pasarte hau eskaintzen duela ezin da ahantzi: “En el caso presente se utilizaron las mismas contra las pretensiones de un vecino de Uscarrés, que alegaba poseer una propiedad particular en el término de Pampillone, de Burgui. Esto parecía atentatorio contra la comunidad, obligada siempre a defender la integridad de su territorio. Sentado que cualquier roncalés podía rozar o labrar libremente en los términos de valle, asegura el procurador que «siempre y quando que se cese el dicho cultivo por tiempo de uno o dos años, puede cualquier otro vecino de dicho valle introducirse libremente en los tales terrenos a labrarlos y sembrarlos, sin estorbo ni embarazo de aquel o aquellos que los dejaron. y de esta suerte se ha vivido y gobernado en dicho valle». Por supuesto, nunca se había permitido la venta de terreno del común a forasteros, fuese o no para cultivo, porque entre otras razones, aumentarían excesivamente las roturas y sembrados, con perjuicio de las hierbas y aguas”. IDOATE, F.: aip. lib., 118. orr.

blar de la condición o situación general del campesino medieval vasco, no cabe duda de que ésta se aproximaba o identificaba a lo que en el feudalismo europeo se llamaba siervos de la gleba. Con esta denominación se quería indicar la condición de la servidumbre por la que se desenvolvían las relaciones entre el dueño de la tierra y el trabajador de la época. Su característica fundamental residía en el usufructo de un terreno, de cuya propiedad eminente era titular un señor, a cambio de la cual se satisfacía una renta” (21).

Hirugarren ikuspuntu honetan kokatzen ditudan ikerlariak honenbestez, ondasun iraukorrekiko harreman bereziak bizi izan direnarekiko guztiz aurkako jarrera agertaraziz, Euskal Herrian ohituraz, harreman feudalak eta giza mailak egon direla eta hau, ondasunekiko eskubide eta erabilera ezberdinean isladatu dela azpimarratzen dute (22). Zentzu honetan, argi adierazten dute Euskal Herrian ondasunekiko harreman bereziak egon direnari buruzko ideiak mito hutsak direla: “Que en el campo vasco predominaba tradicionalmente la pequeña propiedad es uno de tantos mitos con que durante mucho tiempo se ha escrito la historia del País Vasco. Conforme a esta concepción, la pequeña propiedad sería la base económica de una estructura social que convertiría al País en una comunidad sin graves diferencias, en la que la concordia y la colaboración eran los elementos en los que se fundamentaban las relaciones sociales” (23).

Ikerketa eta autore ezberdinak hiru eredu hauetan banatzea sinplifikazio bat izan daitekela onartuta ere, sailkapen honek gauza bat argi eta garbi adierazten digu: euskaldunek ondasunekiko izan ohi dituzten harremanak azaltze-

(21) GARCIA DE CORTAZAR, F. eta LORENZO ESPINOSA, J.M.: *Historia del País Vasco*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1988, 57 orr.

(22) Ikuspuntu honen baitan ikerlari eta liburu hauek kontutan edukitzea nahitaezkoa da:

— ARANZADI, J.: *Milenarismo Vasco. Edad de oro, etnia y nativismo*. Taurus, Madrid, 1982.

— FERNANDEZ DE PINEDO, E.: *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco 1100/1850*. Siglo Veintiuno editores, Madrid, 1974.

— GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: *Vizcaya en la alta edad media*. Caja de Ahorros Vizcaína, Colección “temas vizcaínos”/ IX. urtea/105. zenbakia.

— GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: *Vizcaya en el Siglo-XV, Aspectos Económicos y Sociales*. Ediciones de la Caja de Ahorros Vizcaína, Bilbao, 1966.

— GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: ARIZAGA B., MARTINEZ OCHOA R. M. eta RIOS M. L.: *Introducción a la Historia Medieval de Alava, Guipuzcoa y Vizcaya en sus textos*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1979.

— GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: “Medievo y mundo urbano”, *Los Vascos a través de la Historia, Comportamientos, mentalidades y vida cotidiana*. Gipuzkoako Kutzaren Argitarapenak, Jose Luis Orella (Zuzendari eta Koordinatzailea), Donosti 1989.

— GARCIA DE CORTAZAR, J.A. eta ARIZAGA, B.: *Euskal Herria Erdi Aroan I eta II*. Gaiak, Donostia, 1991.

— OTAZU Y LLANA DE, A.: *El igualitarismo Vasco: Mito o Realidad*. Editorial Txertoa, Donosti, 1986, (Bigarren Argitaldaria).

(23) GARCIA DE CORTAZAR, F. eta MONTERO, M.: *Diccionario de Historia del País Vasco A-H*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1983, 55. orr.

rakoan, dezadostasun nabarmenak agertzen direla; ikuspuntu kontrajarri eta batera ezinekin aurkitzen garela, alegia. Eta egoera honetan, ez dago zalantzarik, zaila dela Euskal Herrian ohituraz bizi izan diren ondasunekiko harremanen berezitasunak behar bezala ezagutu eta aurrera pausorik ematea.

ESAERAK IKERKETARAKO MATERIAL BEZALA

Honela beraz, bizi izandako ondasunekiko gizarte harremanen ezagutza zehatzagoa izan asmoz, beste bide batzuk jorratzen hastea beharrezkoa dela iruditu zait, oinarri sendoagoa eskainiko didaten bideak, alegia.

Bide berri hoiek bilatzerakoan, aurkeztu ditudan hiru eredu ezberdin haue-tan behar hainbat aintzakotzat hartu izan ez den iturri batetara jo dut; ahozko literaturara, hain zuzen ere. Ez dugu ahaztu behar, ahozko literatura guztia, hau da, esaerak, ipuinak, kantuak, bertsoak... gizarte baten iraganaren lekuko direla. Eta hauek, eskuragarriak eta aztergai dira. J.M. Barandiaran-ek dioen bezala: "El pueblo vasco, especialmente aquella parte cuyo espíritu ha influido apenas la literatura escrita, conserva todavía preciosos recuerdos de su antigua cultura, cuyo vehículo, a través del tiempo, es la tradición oral. A ésta, por lo tanto, conviene acudir en demanda de material de estudio" (24).

Ahozko euskal literatura hain aberatsa izanik (25), genero eta azpigenero ezberdinak hartu nezazkeen azterketa egiteko. Ikerketak dituen helburuetarako guztien azterketa egitea gehiegizkoa litzatekeela onartuz, esaeretan oinarritzea erabaki dut, izan ere, esaerak era erraz batean eskuratu eta neurtu baitaitezke.

Dena dela, ez naiz aho hizkeran Euskal Herrian bizi eta erabiltzen diren esaeren biltze lanetan hasi. Egin nezakeen lana bada ere, nahiago izan dut aurretiaz bilduta dauden eta, zentzu honetan, aztergai diren esaeretan oinarritu.

Honela bada, esaera bilduma ezberdinak aztertu ondoren (Ez dira asko euskal esaera bildumak. Hoiien artean, 2.011 esaera eskaintzen dituen Azkueren *Euskalerrriaren Yakintza III* bilduma (26), L. Villasante-ren *Axular-en hiztegia* (27), 1.330 esaera baino gehiago dituen Joseba Gereñoren (28) bilduma,

(24) BARANDIARAN, J.M.: "Folklore Vasco. Necesidad de su estudio", *Obras Completas de Barandiaran*, V. Tomoa, Editorial de la Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1974, 309. orr.

(25) Ikus LEKUONA, J.M.: "Literatura Oral Vasca", *Cultura Vasca II*. Erein, Donosti, 1978, 65.orr edo Euskaltzaindia: "Ahozko Euskal Literatura", *Euskararen Liburu Zuria*. Euskaltzaindia, Elkar, Bilbao, 1978, 167. orr.

(26) AZKUE, R.M.: *Euskalerrriaren Yakintza, Literatura Popular Del País Vasco III. Proverbios, Modismos, Lenguaje Infantil, Trabalenguas, Sobrenombres, Acertijos*. Euskaltzaindia & Espasa Calpe, Madrid, 1989 (hirugarren argitarapena).

(27) VILLASANTE, L.: *Axular-en Hiztegia*, Oinati, 1973.

(28) GEREÑO, J., *Diccionario de Modismos, Esaeren Hiztegia*, Joseba Gereño argitaratzaile, Bilbo 1980.

Aek-k argitaratutako bilduma (29) eta oraindik aberatsagoa den Koldo Izagiren (30) esaera hiztegia aipatu ditzakegu (31), ikusgune soziologikotik oraindik ikertu gabe dagoen Justo Mokoroaren *REPERTORIO DE LOCUCIONES DEL HABLA POPULAR VASCA* lokuzioen bilduma aukeratu dut ondasunekiko harremanci buruzko gizarte burubideen azterketarako data-*corpus* bezala. Bilduma honetan oinarriztearen arrazoiak hiru izan dira, batez ere:

1. Alde batetik, Justo Mokoroak bere bilduman aurkezten dituen esaerak herriaren ahotik zein euskal idazle jatorren idatzietatik hartuak daudelako aukeratu dut. Euskal kutsuko esaeren aurrean, hau da, euskal gizarte burubideen lekuko diren lokuzioen aurrean gaudela pentsa genezake beraz; eta, honenbestez, nire ikerketarako *corpus* ezin hobe baten aurrean. Mokoroak berak dioen bezala: “De estas expresiones, muchas las he recogido yo mismo directamente del habla viva: son las que, entre las «Fuentes» marco con el indicativo 10. Algunas las debo a amigos colaboradores cuyos nombres cito entre los «Testigos». La mayor parte provienen de escritos de indudable vena popular, impresos o inéditos” (32).

2. Bigarrenik, bilduma honek eskaintzen dizkigun esaera kopuruagatik aukeratu dudala azpimarratu nahi nuke. Hain zuzen ere, 92.167 esaerez osaturik, *corpus* paregabea bihurtzen da honelako azterketa bat egiteko (33).

3. Azkenik esan, esaera bakoitzari buruz informazio zehatza ematen duelako aukeratu dudala. Izan ere, informazio honek esaerak aztertu, sailkatu eta alderatzeko laguntza ezinhobea eskaintzen baitu (34). Hau da, esaera bakoitzean aurkezten zaigun informazioa, esaeren azterketan ager daitezkeen zailtasunak gainditu eta gonbaraketak egiteko balio izugarria eskaintzen duelako.

(29) AEK: *Euskalduntzerako Helburuak. Esakuneak*. Artes Gráficas Rontegui, Bilbo, 1990.

(30) IZAGIRRE, K.: aip. lib.

(31) Kontutan izan behar dira ere, Azkue-k bere *Euskalerrriaren Yakintza III* liburuan aipatzen dituenak: “Iru dira dazauzkigun esakeralariak: Altube, Intza eta Ormaetxea. Iruoi beron laritasun au Euskaltzaindian erne zaie; eta bere aldiroko Euskeraren orrietan argitaratu dituzte erriari ikasitako esakera guziak. Azalgarrienak, bear dan baimenez, liburu onetan biryaioko dira”. AZKUE, R.M.: aip. lib., 234. orr.

(32) MOKOROA, J.: aip. lib. 22. orr.

(33) Kontutan izan behar da, nahiz eta esaerataz hitz egin, zenbait atsotitz ere tartekatuta daudela bilduman zehar. Azterketa egiteko ez ditut alde batera utzi. Ikerketa, bilduma bere osotasunean hartuta egin dela ez da ahantzi behar.

(34) Esaera bakoitza honela aurkeztua baitator bilduman:

1. Lehenengo, esaera bakoitzaren zenbakia agertzen da. Ondoren, esaera agertzen den parte esaera beltzean duelarik, eta azkenik, lokuzioaren azalpena gaztelaniaz.

2. Honekin batera, esaeraren euskalkia, lekukoa eta esaera hartu den iturriaren (liburua, aldizkaria edo egunkaria) orrialdeari buruzko informazioa ematen da.

ESAEREN AZTERKETAN ERABILITAKO METODOA ETA EMANDAKO PAUSOAK

Azterketa hau, gizarte zientzietan aski finkatua eta ezaguna den **eduki azterketaren** bidez burutu dut (35). Hain zuzen ere, *corpus*aren berezitasunak kontutan hartuz, ordenagailuaren eta, zehazki, BRS programa informatikoaren laguntzaz baliatu naiz azterketa egiteko. Programa informatiko honek, testuen azterketa egiteko estrategia ezberdinak eskaintzeaz gain, honelako *corpus* zabalaren arintasunez aztertzeko gaitasuna du. Izan ere, liburutegietan aurkitetako egiteko erabiltzen den programa informatikoan oinarrituta egonik, BRS-aren berezitasunak nabarmenena, *corpus* handietan azterketak azkar egiteko gaitasuna da. 92.167 esaera dituen Justo Mokoroaren esaera bilduma mardula aztertzeko aproposa beraz.

Eduki azterketa ordenagailuaren laguntzaz egiteak, bilduma sistema informatikoan erabiltzeko eta BRS programaz joratzeko eran prestatzea eskatu du, lan itzela eman didana baina baita etekin ezin hobea eskaini ere. Behin lan hori egin ondoren, hiru pausotan burutu dut azterketa:

I-go TAULA

GIZARTEGINTZAN NOR AIPATUENAK

1. GU	5.793
2. ETXE (Baserri, Basarri, Etse, Etxalde)	3.727
3. GIZON (Senar, Senhar)	3.204
4. NI	3.024
5. ZU	2.874
6. HERRI (Erri, Uri, Huri)	1.997
7. ANDRE (Andere, Etxekoandre, Dama, Ugazabandre, Emakume, Emazte)	1.852
8. UME	1.778
9. MUTIL (Mutiko, Muthil, Motel)	1.660
10. SEME	1.178
11. AITA	1.125
12. AMA (Amorde, Amaizun)	1.009
13. NESKA	919
14. ALABA	507

— Lehenengo eta behin, *corpus* honetan adierazten zaigun gizartegintzan nor izatea aitortzen zaienak, hau da, sujetoak zeintzuk diren argitu dut. Hau

(35) "Content analysis is a research method that uses a set of procedures to make valid inferences from text". WEBER, R.P.: *Basic Content Analysis*. Sage University Paper 46, 2nd Edition, 1990, 9. orr.

da, esaera guzti hauetan barrena beren gain nolabaiteko erantzunkizuna har dezaketenak bereizi eta, ondoren, maiztasun haundiena dutenak aukeratu ditut ikerketarako.

Ondoren aukezten den taulan ikus daitekeen bezala, **Gu, etxe, gizon, ni, zu, herri, andre, aita, ama, ume, seme, mutil, neska** eta **alaba** dira, hain zuzen ere, *corpus* honetan agerpen garrantzitsuena duten gizartekideak.

— Bigarrenik, gizartegintzan ondasun bezala agertzen zaizkigunak zeintzuk diren zehaztu dut ikerketarako maiztasunik handiena dutenak aukeratzuz (36). **ETxe, lur, mendi, soro, baso, ardi, behi, katu, txakur, asto, gari, arto, ardo** eta **ogi** dira, hain zuzen ere, ondasun aipatuena.

II. TAULA

ONDASUN AIPATUENAK *CORPUS*-EAN

1. ETXE (Baserri, basarri, baxerri, Etse, Etxalde)	3.727
2. LUR (Baztar)	1.635
3. MENDI	833
4. SORO (Baratz, Ortu, Hortu)	223
5. BASO (Oihan)	316
6. ARDI	346
7. BEHI (Esne-behi, Abelgorri, Buztarri-behi)	463
8. KATU	268
9. TXAKUR (Zakur, Xakhur, Xakur)	539
10. ASTO	443
11. GARI	306
12. ARTO (Artho, Arthu)	292
13. ARDO (Arno, Ardu, Arda)	483
14. OGI	499

— Azkenik, sujetu eta ondasun hauek elkarrekiko zer-nolako harremanetan azaltzen zaizkigun aztertu dut.

Harreman hauen azterketa hiru pausotan burutu dut:

I. Ikerketa burutzeko aukeratu diren hamalau gizartekide eta ondasunen arteko harremanak aztertuz hasi naiz. Horretarako, aukeraturako gizartekide eta ondasunak harremanetan agertzen diren esaerak bereiztu eta harreman hauen berezitasun orokorrak aztertu ditut.

(36) Lehen esan bezala, ondasun izatea aitortzen diet gizartegintzan baliotsuak eta urriak diren objektuei. Baliotsu izate hau, beharizan bat asetzeko gai izateagatik lortzen den berezitasuna delarik.

II. Ondoren, ondasunekiko harremana adierazteko erabiltzen diren JABE, NAGUSI, JAUN, BURU eta UGAZABA kontzeptuak ondasunekiko harremanetan nola agertzen zaizkigun ikertu dut.

III. Azkenik, eta ondasunekiko harremanen azterketa egiteko ikuspegi ezberdinak erabili nahirik, *ondasun ezberdinek salerosketa harremanetan zer-nolako agerpena duten* ezagutu dut.

ONDASUNEKIKO HARREMANAK JUSTO MOKOROAREN *REPERTORIO DE LOCUCIONES DEL HABLA POPULAR VASCA* ESAERA BILDUMAN

Hiru pauso hauek eman ondoren, esaera bilduma honetan hiru zutabetan oinarritzen den ondasunekiko gizarte harremanak adierazten zaigula ondorioztatuta beharrean aurkitzen naiz:

- I. ONDASUNAK, ELKARTEKOAK DIRA: ETXEKO EDO-ETA HERRIKO ONDASUNAK DIRA.
- II. PROPIETATE PRIBATUA AHULA DA.
- III. ARDURA NAGUSITZEN DA ONDASUNEKIKO HARREMANETAN.

Ondasunekiko harremanak arautu eta bizitzerakoan hiru baieztapen hauetan laburbiltzen den gizarte errealitatea era honetan agertzen zaigu:

- I. ONDASUNAK, ELKARTEKOAK DIRA: ETXEKO EDO-ETA HERRIKO ONDASUNAK DIRA

Corpus honetako gizarte bizitzan, ondasunak *ETXEKO* eta *ETXERAKO* bezala agertzen zaizkigu nagusiki. Hau da, etxearen parte direla eta bere zerbitzura daudela adierazten zaigu esaera hauetan irakur daitekeen bezala:

31577 eta 64301. “Ai geure etxaldeko baso ta mendi zabartsuak! Emendik urtenda or Burgos-aldera noz-edo-bein joan nazanetan ango biloiztasunak ez-takit zelako naieza emon oi deustan...”. *Diccionario V.E.F.* Bigarren alea. (R.M. Azkue). 1905-1906.

61689. “Negu-buruan bildur giñan, ta aletik eman genien, etxeko ardiei...”. *Euskaldunak*. (N. Ormaetxea).

37712. “Etxeko txakurrari jaramon geiago egite eutsen, aitari baiño”. Ibaizabal Aldizkaria.

5327 eta 13101. “Etxeko garia onura obekoa dala diño, erraria (ogia) egiteko: laban erret-orduan obeto jagiten da”. *Euzkadi* egunkaria.

54711. "Hauzoko ogia baino etxeko arthoa hobea da". Ibaizabal aldizkaria.

73858. "Itxurazko beirik emen? Antxe baztarrean dagon bei urdin uraxe, izatekotan, zeoze itxura-antzekoa, zuen etxerako...". E. Zurutuza-ri hartua.

Ondasun iraunkor, etxe-abere zein elikagaiak zentzu honetan, ETXEA osatzen duten ondasun bezala agertzen dira. Ikuspuntu honetatik, aipagarria da *corpus* honetan ondasunak ez direla inoiz ETXEARENAK bezala agertzen (propietate harremana), izatekotan ere ETXEKOAK edo-eta ETXERAKOAK. Beste edonolako harremanak alboratuz, ondasunen etxearekiko lotura eta berekiko zerbitzua azpimarratzen dela pentsa genezake.

Era berean, zenbait ondasun iraunkor HERRIKOAK dira, hau da, herritar guztiek osatzen duten elkartekoak dira esatera hauetan nabarmentzen den bezala:

4645. "Jan-edan bat eman zioten gero mediku berriari erriko-etxean...". Aitonaren Uzta. (G. Anduaga). 1961.

67272. "Erri-lurretatik alde-xamar zegoan baserria". Baserriko goraberak. (J.R. Erauskin).

79586. "Alegi asi zan lenengo erri-lurretan lan egiten; eta lurrez-lurr etekin geien berak atera du". Gure mendi ta oianak. (I. Munita). 1952.

80021. "(Indietara partitzen danak), oraiño bere herriko agerrian denean maiz behatzen du gibelat, bere herriko mendietarat...". Guero. (Axular). 2. argitarapena.

Esaera hauetan barrena, ETXE, MENDI eta LURRAK elkartekoak direla adierazten da. Hau da, gizabanako ezberdinenak izan ordez, herria da (ez oraingo herritarrek osatzen duten taldea) ondasun hoiien jabea. Ondasunen etxearekiko harremana aurkezterakoan ikusi dugun bezala, hemen ere ondasunak ez dira inoiz HERRIARENAK (propietate harremana) bezala agertzen, HERRIKOAK baizik. Hau da, ondasunen herriarekiko lotura eta zerbitzua azpimarratzen da.

Elkarteak eta, zehazki, herriak eta etxeak hartzen duten garrantzi honen arabera, ez da harriztekoa ondasunekiko harremanetan GURE eta ZUEN kontzeptuen agerpena NIRE eta ZURE kontzeptuei nagusitzea. Gutasunezko eta nitasunezko harremanen kasuan esaterako, GURE 364 aldiz (kasuen % 80,7-an) eta NIRE 87 aldiz (kasuen % 19,3-an) agertzen dira ondasunekiko harremanetan ondoren aukezten dugun taula honetan ikus daitekeen bezala (37).

(37) Zure-Zuen kontzeptuei dagokionez ere, ZUEN harremana berrogeita hamaika esateratan, hau da, kasuen % 53-tan eta ZURE harremana berrogeita lau esateratan agertzen dira (kasuen % 47).

III. TAULA

GURE-NIRE KONTZEPTUAK ONDASUNEKIKO HARREMANETAN

	Gure	Nire
ETXE	214	61
LUR	34	—
MENDI	21	1
BASO	10	8
SORO	9	2
ARDI	10	5
BEHI	9	8
KATU	17	2
ZAKUR	19	—
ASTO	13	—
GARI	2	—
ARTO	2	—
ARDO	1	—
OGI	3	—
GUZTIRA	364	87

Gure kontzeptuak duen agerpena kontutan izanik, *corpusean* barrena era honetako esaerak nagusitzen direla ikus genezake:

1620. “Beti gexopean egon gara gure etxean...”. *Vocabulario manuscrito*. (J.I. Iztueta).

6840. “Gure baserrira beranduko ordutan etorri izandu zan askotan gizon ori, lo-lekua eskatzera”. *Alkain aita-emeak*. Auspoa Argitaletxea.

4325 eta 54135. “Gure lur murriz onek bialdu zitun mariñelak itsasoan sa-belera neke gogorrez jateko billa; maiz, eriotza arkitzera”. *Euskaldunak*. (N. Ormaetxea).

26396. “Gure mendi ta aitzak etzuten ikusi egundaño arrotzik berentzat nagusi”. *Euskal-Erria* aldizkaria 1883-II.

5555. “Zorioneko bota ta jarri-ez orrek bakandu ditu gure basoetako zugaitzak”. Dorronsoro-gandik hartua.

5616 eta 35314. “Ez; oraindik eztu zeruak lur jo... Jaunari eskerrak...; baiña gure paotx-soroa jorratu digu akerrak...”. *Zeruko Argia* astekaria.

6040. “Gure ardiak ale onik eztauke ta ezin arean loditu...”. *Diccionario V.E.F.* Lehen tomoa. (R.M. Azkue). 1905-1906.

1358. “Gure beiak gaur ongatxa dauko...”. *Diccionario V.E.F.* Bigarren alea. (R.M. Azkue). 1905-1906.

2203. "Ero-aldiak eman dio gure katuari". (Jolaserako gogoak). Mokoroak hor-hemen entzuna.

4259. "Barruan sartu eziñ-ala sartu ta gure zakurra zart-eginda geldituko zan bildur giñan". (Afarri artan). Euzkadi egunkaria.

4036. "Alderdi bat du ona gure asto onek: aitzaki-gabe jaten, ematen zaiona...". Iru ziri. (P. Urruzuno).

77678. "(Ebia egingo du, iñundik-ere...) -Egin dezala! Berdin «gure garia eztago loretan da!»". Mokoroak hor-hemen entzuna.

77751. "Gure artoak zelaitik ezetan aitzen dira: ganbaran egon-gabe... xaguen kezketan". Baserriko goraberak. (J.R. Erauskin).

81714. "Ukitua dago gure ardoa...". Diccionario V.E.F. Bigarren tomoa (R.M. Azkue) 1905-1906.

87069. "Merkeagoko zerbaitez ordaindu beharko dute han, gure ogia". Eskualduna astekaria.

Dena dela, ondasunekiko harremana zehazterakoan, GURE kontzeptuarekin ez dela beti gauza bera adierazten azpimarratu beharra dago.

GURE kontzeptua ondasun iraunkorrekiko harremanetan erabiltzen deanean, kontzeptu honen atzetik, batzutan ETXEKO GIZARTEKIDEAK eta beste batzutan HERRITARRAK daudela ikusten da. Ondasun iraunkorrek honenbestez, ETXE edo HERRI bezala gizarteratzen direnentzat dira, hau da, ETXEKO eta HERRIKO direnentzat, izan direnentzat eta izango direnentzat.

Ondasun ez iraunkorrekiko harremanetan aldiz, GURE kontzeptuaren atzetik ETXEKOAK daudela ikusten da. Ondasun hauek, etxearen zerbitzuan eta ez herriaren zerbitzuan baitaude. Etxe-abereak zein elikagaiak zentzu honetan, momentu horretan ETXEKO direnen zerbitzurako dira.

II. PROPIETATE PRIBATUA AHULA DA

Elkarteek eta, zehazki, herriak eta etxeak duten garrantzi honekin batera, propietate pribatuaren ahultasuna da *corpus* honetan adierazten den ondasunekiko harremanen beste berezitasun garrantzitsu bat. Hau da, ondasunak ETXEKO, ETXERAKO eta HERRIKO badira ere, gutxitan agertzen dira gizartekideen propietate bezala. Izan ere, gizartekideen ondasunekiko harremanetan oso gutxitan agertzen da (12 esaeratan bakarrik), beste erabilera batzuen artean ondasunekiko propietate harremana adierazten duen, -REN atzizkia (gizonaREN lurra, andreaREN etxea, mutilaREN basoa...).

Hain zuzen ere, -REN atzizkiaren bitartez, corpus osoan zehar, AITA eta 7ETXEA agertzen dira bakarrik harremanetan. Harreman hau adierazten diguten hamabi esaerak era honetan agertzen zaizkigu:

— 3471. zenbakia duen esaera, EZIN-BERTZEAN Xalbadarren liburutik hartua da: **“Egizu, Jesus, oek beren Aitaren etxera laister biurtu daitezela, gosez galdu ez ditezen”**.

— 69955, 73350, 82890, 88587, 83110 eta 84887 zenbakiekin agertzen diren esaerak Lartaun-ek Euskarazaleak aldizkarian eginiko idatzietatik hartuak dira:

69955. “Guziak utzi ta makila arturik aitaren etxerontz ipiñi nituen oin biak...”.

73350, 82890 eta 88587. “Aitaren etxean jakia nai-ezik oitua orain txerrien ortzak utzitako ezkurra ere eziñez naikoa...!”.

83110 eta 84887. “Zenbat mirabe diraden ase ta betean, nere aitaren etxean! Ta ni, ango semea otzak eta goseak ozta-ozta illean...”

— 24456 eta 82991 zenbakiak dituzten esaerak F. Lardizabal-en TESTAMENTU ZARRECO ETA BERRICO CONDAIRA-tik hartuak dira:

24456. “Irugarren semeari au bera gertatu zekiokéan-bildurrez aitaren etxera bialdu zuen.”

82991. “Zenbatek jango dute ogia naroro nere aitaren etxean ni emen goseak iltzen naukan bitartean!”.

— 72898. zenbakia duen esaera GENESIS-etik (J.A. Uriarte) hartua da: **“Kondar piskaren bat bai al degu gure aitaren etxeko ondasunetan?”**.

— 81079. esaera, URTE-GUZIKO MEZA-BEZPERAK Orixeren liburutik hartua da: **“Aitaren etxeko zillar-jainkoak tokitik kendu ta puska-puska egin zitun”**.

Aurkeztutako esaera hauez gain, ezin ahantzi 88.588 zenbakia duen esaeran AITARENEAN kontzeptua agertzen dela AITAREN ETXEAN esan ordez:

88588. “Zenbat langille nere aitarenean ogia nai-ezik! eta ni emen goseak erdi-illik!...”. Lau Ebanjelioak. (Orixe). 1967.

Hamabi alditan agertzen diren bederatzi esaera hauen esanahia eta iturriak kontutan hartzen badira, bibliatik hartutako pasarteen itzulpen literalen edo hauen eraginpean egindako esaeren aurrean gaudela somatzen da. Bederatzi hauetatik lau gainera, seme prodigoaren parabolatik hartutako pasarteak dira. Hau da, AITAREN ETXEA itzulpen kutsua duten esaeretan adierazten da (38).

-REN atzizkiak, beste erabilpen batzuen artean, propietate harremana adierazten duela kontutan hartuz, eta, esanahia honekin, gizartekide eta ondasunen

(38) Gabriel Aresti-ren “Nire aitaren etxea” olerkiak zabalkunde eta ospe izugarria hartu badu ere, AITAREN ETXEA *corpus* honetan, itzulpen kutsua duten esaeretan agertzen dela bakarrik konturatzen gara.

arteko harremanetan atzizki honen agerpena ia hutsa dela ohartuz, zera ondorioztatu genezake: **aztertzen ari garen gizartekideak inoiz ere ez direla ondasunen propietario bezala agertzen**. Zentzu honetan, gizabanakoek elkarte batetako kide diren heinean (eta ez gizaki diren heinean) lortzen dutela ondasunak erabili eta gozatzeko eskubidea pentsa genezake, hau da, ETXE edo HERRI batetako kide diren heinean.

III. ARDURA NAGUSITZEN DA ONDASUNEKIKO HARREMANETAN

Corpus honetan adierazten diren ondasunekiko harremanen hirugarren be-rezitasuna zera da: **ondasunekiko harremanen oinarrian ARDURA edo ERANTZUKIZUNA nabarmentzen dela**. Era honetan, ondasunekiko harremanez hitz egitea ondasunekiko **ardurari** buruz hitz egitea beste dela esan dezakegu. Izan ere, ondasunekiko harremana adierazten dutenean JABE, NAGUSI, JAUN, BURU eta UGAZABA kontzeptuak propietatea adierazi ordez, ondasunekiko ardura adierazten dute nagusiki, esaera hauetan ikus daitekeen bezala:

54640 eta 55724. "Etxe-alde ederraren jabe antxe egingo da, (gure alaba). Au gabe-ere bá dago nere irabaziak zeñek jana, ta nora partitua... (nere etxean). Baserriko goraberak". (J.R. Erauskin).

42066. "Alkar ondo eramaten bazuten gurasoak ill-arte etzan egingo gauzaren (etxaldearen) jabe...". Baserriko goraberak. (J.R. Erauskin).

6350. "Etxeko nagusia, mauk-utsetan pipa belarrez betetzen ari da". Aña-Mari. (B. Alegria). 1920.

3979. "Tiro-otsa sentiturik alderatu ta Muatz-ko etxeko jaun zarra eriotz-larrian arkitu zuten". Juan-Maria Zubizarreta bertsolaria. (A. Zavala).

25282. "Zabala bera etxeko buru zala egiñak ei-dira eleiza aretako altara nagusi ta albo bietakoak". Lenengo Euskal-egunetako Itzaldiak. 1922.

7180. "Afaldu-ostean etxeko ugazaba egiten zanak (lagunak lotara bialdu ebezan)". Eusko Folklore boletina. 1973.

Etxe jabe, nagusi, jaun, buru edo ugazaba izatea esaera hauetan, etxearen arduradun izatea beste dela pentsa genezake. Ezin ahantzi, JABEA, NAGUSIA, JAUNA, BURUA edo-eta UGAZABA, *ETXEKO* direla adierazten duten esaera ugarirekin aurkitzen garela eta honek, HAUEN etxearekiko propietatea azpimarratu ordez, etxearekiko lotura, etxeko izatea adierazten duela. Zentzu honetan, JABEAREN, NAGUSIAREN, JAUNAREN, BURUAREN eta UGAZABAREN ETXEA (propietate harremana) ez dela inoiz adierazten eta, aldiz, ETXEKO JABEA esaera ugaritan agertzen dela oso kontutan eduki behar da.

Eta ez bakarrik ondasun iraunkorrekiko harremanetan, ondasun ez iraunkorrekiko harremanetan ere bost kontzeptu hauek batez ere ardura adierazten dutela ikusten dugu:

12104. “Gogoak ematean, aurak oraiñ ura naizute... Baña ezkondu ta gero etxandre ta ardoaren jabe zeratenean edatera oituko zerate...”. Egercicioac II-III. (A. Cardaveraz).

13405. “Artoa ta garia ongi mereziak izan-arren opa ez bere nagusiak (bei txintxoari)...”. Mendaro Txirristaka. (E. Mugerza).

14717 eta 87517. “Txakurra... Narrua beroturik ezpadok gura jan orrek ondakiñok guztiak, ... eure ugazabandrearen lotsagarri kalerik-kale ibilli-barik”. Euzkadi egunkaria.

12655. “Ugazaba galduta dabillan txakurra lez naiagok nora jo eztakiala... Etxaukuat lauzirikorik...”. Abarrak I. (E. Bustintza).

36486. “Ogi-puska bategaiti, zelango oniritzi ta asko-gurea artuten ezteutsa bere ugazabari, txakurrak!”. Peru Abarca. (J.A. Moguel).

28454. “Aurrerantzean, astoa ugazabak anoa geituta nai baino hobeto, oparo ta gozoro bizi izan zan”. Euskalerriaren Yakintza II. (R.M. Azkue).

Dena dela, ondasun iraunkor eta ez iraunkorrekiko ardura harremanak ezberdinak direla nabarmentzen da:

— Ondasun iraunkorrekiko ardurak, hauek behar bezala zaintzeko konpromesua esan nahi du; hau da, garai bakoitzean herriko edo etxeko ondasun iraunkorren arduradun nagusi denak, ondasun hoiekin ezin izango du nahi duena egin. Izan ere, ondasunak behar bezala zaintzeko konpromesua hartu baitu. Kontuan hartu beharrekoa baita, ondasun hauekiko arduragabekeriak, datozten belaunaldiek ondasun hauek erabili eta gozatzeko dituzten eskubideak ukatuko bailituzkeela. Etxearen kasuan esaterako, berarekiko erantzukizuna behar bezala beteko dela ziurtatzeko, gizartekide bakar bat aukeratuko da belaunaldi bakoitzean. Hau da, ETXEKO seme-alabengandik, etxeko ardura behar bezala betetzeko berezitasunak dituena izango da ETXERAKO:

3333, 55021 eta 55777. “Betiko ez gaude ta semea etxerako nai nuke. Artarako, alaba lenbizi etxalde on batean sartu al banu”. Aña-Mari. (B. Alegria). 1920.

63616. “Aitak etxerako nai zuen eta beti atzerapenak ematen ziozkan semeari...”.

21921. “Beajondeikala; motell! I etxerako! Bravo!”. Mokoroak berak horrehemen entzuna.

21813. “Gure etxerako txit ona da (neskatx ori)”. Alza-ko bertsolari zarrak.

— Ezberdina da ondasun ez iraunkorrekiko ardura harremana. Kasu honetan, etxeko JAUN, BURU, JABE, NAGUSI edo UGAZABA bezala dagoenaren esku dago ondasun hauek zer-nola erabili (kontutan izan ondasun ez iraunkorren salmentak ez duela inolako arazorik sortzen). Izan ere, garai batean arduradun dagoenaren eta bere sendiaren beharrianak asetzeko dauden ondasunak baitira.

Ondorio hauek, LANA dagoela ondasun iraunkor eta ez iraunkorrekiko harreman ezberdinen oinarrian pentsatzera eramaten naute. Izan ere, ondasun iraunkorrek aurreko belaunaldiek utzitako ondasunak dira, norbere zuzeneko lanik gabe lortu diren ondasunak. Ondasun ez iraunkorrek aldiz, norbere zuzeneko lanaren ondorio dira.

Zentzu honetan, ETXEKO ARDURADUNAK bere eta bere sendiaren lanaren etekinekiko aginte osoa du. Aurreko belaunaldietatik lortu dituen ondasunak aldiz, hurrengo belaunaldiei hartu dituen bezala emateko konpromesua dakarte eta honek, beraien edonolako erabilera mugatzen du.

Berezitasun honen aurrean, ondasunen erabilera ezberdina norbere lanaren arabera dagoela eta lanak ematen duela ondasunen erabileraren neurria pentsa genezake.

Hauek dira, orohar, esacretan adierazten diren ondasunekiko harremanen berezitasun azpimarragarrienak. Dena dela, Mokoroak era bateko esaerak jaso izana eta, ondorioz, nire azterketak baliorik ez izatea gerta zikeena zen. Honela, eta kontrastan bezala, beraien arteko harremanak euskeraz burutu dituztenen egunerokotasunaren lekuko bi aukeratu eta, ondoren, aurretik aztertu ditudan gizartekide eta ondasun berdinen arteko harremanak aztertu ditut Mokoroaren esaera bildumatik lortutako ondorioen balioa jakin asmoz.

Alde batetik, Euskal Herriko Hegoaldean garatu izan den egunerokotasunaren adierazle den Jose Azpiroz-en *Arbol Zarraren Kimuak* liburua aztertu dut (39).

Bestetik, Euskal Herriko Iparraldeko egunerokotasuna aurkezten duen liburu bat: Erramun Etchebarne-ren *Erramun Harginaren Oroitzapenak* (40).

Biografia bi hauen azterketa egin ondoren, esacretan nabarmentzen den gizarte burubide bera adierazten zaigula ondasunekiko harremanak arautu eta bizitzerakoan ikusten da; hau da, elkartearen eta arduraren garrantzia eta propietate pribatuaren ahultasuna azpimarratzen duen gizarte burubidea. Idazki honetan, liburu bi hauetan adierazten zaigun gizarte burubidea zehatz-mehatz aurkeztea gehiegizkoa bada ere, interesgarria iruditzen zait, adibide bezala, gurenire kontzeptuak ondasunekiko harremanetan nola agertzen diren aurkeztea. Hala nola, *Arbol Zarraren Kimuak* liburuan GURE kontzeptua 25 aldiz eta NIRE kontzeptua inoiz ere ez dela agertzen ondasunekiko harremanetan eta *Erramun Arginarene Oroitzapenak* liburuan, GURE kontzeptua 24 aldiz eta NIRE kontzeptua 11 aldiz ikus genezake. Zalantzarik ez dago elkarte nagusitzen dela liburu bi hauetako ondasunekiko harremanetan ere.

Hiru *corpus* hauen azterketak eman dizkigun ondorioak hasieran aurkeztu ditugun hiru eredu teorikoen aurrean jartzen baditugu, lehenengo aurkezten ge-

(39) AZPIROZ, J.M.: *Arbol Zarraren Kimuak*. Etor, Donosti, 1988.

(40) ETCHEBARNE, E.: *Erramun Harginaren Oroitzapenak*. Etor, Donosti, 1989.

nuen ereduarekin, hau da, elkartearen eta arduraren garrantzia eta propietate pribatuaren ahultasuna aldarrikatzen duen ereduarekin adosago daudela ikusten da. Dena dela, eta bukatu baino lehen, argi eta garbi utzi nahi nuke lan honen helburua ez dela izan Euskal Herrian ohituraz bizi izan diren ondasunekiko harremani buruzko eztabaida konpondu eta behin betirako bukatzea. Izan ere, gai honen inguruko xehetasun gehiago ziurtasunez jakiteko oraindik ere ikerketa asko egin beharra dagoela ez dut inolako zalantzarik. Ikerketa hau, gai honen inguruko ekarpen bat gehiago bezala aurkeztea nahi nuke, beraz; gai honen baitan argi gehiago ematen duen ikerketa bat bezala, alegia.

Bestalde, nire aurkezpen honekin ahozko literatura eta, berezki, esaerak azterketa soziologikorako guztiz erabilgarriak direla azpimarratu nahi nuke; hau da, esaerak egokiak direla gizarte burubideen azterketa zehatza burutzeko. Zentzu honetan, soziologiaren ohiko metodoekin (sakoneko elkarrizketa, inkesta, behaketa, esperimentoak...) lortzen diren datuez gain, ahozko literatura eta, bereziki, esaerak informazioa lortu eta azterketak egiteko iturri garrantzitsuak dira ere. Euskal Herrian ahozko literaturak duen aberastasuna ikusirik, ez dago zalantzarik euskal soziologoek Euskal gizartearen iragana, oraina eta geroa aztertu eta ulertzeko altxor paregabea dutela eskuartean.

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

- ADAMSON, H.E. eta WEABER, T.: *Antropología y experiencia humana*. Ediciones Omega, Barcelona, 1985, (5. argitarapena).
- AEK: *Euskalduntzerako Helburuak. Esakuneak*. Artes Gráficas Rontegui, Bilbo, 1990.
- ANGULO LAGUNA, D.: *Derecho Privado de Vizcaya*. Hijos de Reus, Madrid, 1903.
- AZKUE, R.M.: *Cancionero Popular Vasco I eta II*. Euskaltzaindia, Bilbao, 1990.
- AZPIROZ, J.M.: *Arbol Zarraren Kimuak*. Etor, Donosti, 1988.
- BARANDIARAN, J.M.: "Rasgos de la mentalidad vasca", *I Semana de Antropología Vasca*.
- BARANDIARAN, J.M. "Folklore Vasco. Necesidad de su estudio", *Obras Completas de Barandiarán, V. Tomoa*. Editorial de La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1974, 309. orr.
- CELAYA, A.: "El sentido jurídico de nuestro pueblo", *I Semana de Antropología Vasca*. Editorial de la Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1971.
- CELAYA, A.: "El Derecho Privado de Vizcaya en la concepción del Fuero de 1452", *La Sociedad Vasca Rural y Urbana en el Marco de la Crisis de los Siglos XIV y XV*. Publicaciones de la Excm. Diputación de Vizcaya, II Simposio que tuvo lugar en la Biblioteca Provincial de Vizcaya, 1973.

- CELAYA, A.: "El derecho foral vasco desde la perspectiva del derecho civil", *Euskal Herria, Errealitatea eta egitasmo. Realidad y proyecto*. (Joseba Intxausti zuzendaria) Lankide Aurrezkoa, Jakin, 1985.
- CELAYA, A.: "Propiedad Troncal y Patrimonio Familiar: La Troncalidad en Bizkaia", *Euskal Erakunde Zibilei Buruzko Nazioarteko Ihardunaldiak*. Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, Deustuko Unibertsitatea, 1991.
- CELAYA, A.: *Derecho Civil Vasco*. Universidad de Deusto, Bilbao, 1993.
- ETCHEBARNE, E.: *Erramun Harginaren Oroitzapenak*. Etor, Donosti, 1989.
- FERNANDEZ DE PINEDO, E.: *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco 1100/1850*. Siglo Veintiuno editores, Madrid, 1974.
- GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: *Vizcaya en la alta edad media*. Caja de Ahorros Vizcaina, Colección "temas vizcaínos"/IX. urtea/105. zenbakia.
- GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: *Vizcaya en el Siglo-XV, Aspectos Económicos y Sociales*. Ediciones de la Caja de Ahorros Vizcaina, Bilbao, 1966.
- GARCIA DE CORTAZAR J.A.; ARIZAGA B.; MARTINEZ OCHOA R. M. eta RIOS M. L.: *Introducción a la Historia Medieval de Alava, Guipuzcoa y Vizcaya en sus textos*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1979.
- GARCIA DE CORTAZAR J.A.: "Medievo y mundo urbano", *Los Vascos a través de la Historia, Comportamientos, mentalidades y vida cotidiana*. Gipuzkoako Kutxaren Argitarapenak, Jose Luis Orella (Zuzendari eta Koordinatzailea), Donosti 1989.
- GARCIA DE CORTAZAR J.A. eta ARIZAGA, B.: *Euskal Herria Erdi Aroan I eta II*. Gaiak, Donostia, 1991.
- GARCIA DE CORTAZAR, F. eta MONTERO, M.: *Historia de Vizcaya, Tomo I.- Los orígenes, la Edad Media, el Antiguo Régimen*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1980.
- GARCIA DE CORTAZAR, F. eta MONTERO, M.: *Diccionario de Historia del País Vasco I eta II*. Editorial Txertoa, Donosti, 1983.
- GARCIA DE CORTAZAR, F. eta LORENZO, J.M.: *Historia del País Vasco*. Editorial Txertoa, San Sebastian, 1988.
- GARMENDIA, F.: "Euskal Erakundeak. Sarrera", *Euskaldunak, Euskal Etnia, III*. Etor, Donosti, 1978.
- GARMENDIA, F.: "Gure Mendiak eta Euskal Gizartearen Eraketa", *Mendiak I. Berezko eta giza-giroturiko Eusko Lurra*. Etor, Donosti, 1981.
- GARMENDIA, F.: "Erronkari Araneko Elkartasun-Bizitza", *Mendiak IV. Berezko eta Giza-Giroturiko Eusko Lurra*. Etor, Donosti, 1982.
- GARMENDIA, F. eta IRIARTE, J.L.: "Arauketa Gipuzkoan", *Euskaldunak. La Etnia Vasca III*. Etor, Donosti, 1978.
- GARMENDIAK, F.: "Egingo Ote Euskalerria Geroaren Jabe?", *Donostiako Udako IV. Ikastaroak. Euskal-Herria Presente y Futuro* (Enrique Freijo Balsebre Zuzendaria). EHU-ko Argitarapen Zerbitzua, 1985.

- GEREÑO, J.: *Diccionario de Modismos, Con ejemplos de aplicación Euskara-Castellano, Castellano-Euskara, Esaeren Hiztegia*. Joseba Gereño, Bilbao, 1980.
- IDOATE, F.: *La Comunidad del Valle del Roncal*. Diputación foral de Navarra, Pamplona, 1977.
- IHARTZATAR HEIKO SAGREDO: "Euskal Gizarte-Asmo Batentzako Oinharri Ideia Batzu", *Zehatz I*, Donosti, 1977. eko Urtarrila/Otsaila.
- IRALA, A.: *Keperin de Jemein-i idatziriko eskutitzak* (Argitaratu gabeak).
- IRALA, A.: *Bat bitan banatzen da II. Mao Tse-tung-en azkon zorrotza*. Etor, Donosti, 1976, 9. orr.
- IZAGIRRE, K.: *Diccionario de locuciones del euskera y correspondencias españolas, Euskal Lokuzioak, fictionarie des locutions de l'euskara et correspondances françaises*. Hordago, Donostia, 1984, VII. orr.
- LAFOURCADE, M.: "El Particularismo Jurídico", Haritschelhar, J. (Director): *Ser Vasco*. Ediciones Mensajero, Bilbao, 1986.
- LEKUONA M.: "Eusko Institutuzunak", *Euskaldunak. La Etnia Vasca I*. Etor, Donosti, 1978.
- LEKUONA, J.M.: "Erri literaturaz. Atsoitzak eta esaerak", *Lekuonatar Manuel Jau-naren Omenezko Idazki-Bilduma III*. Kardaberaz Bazkuna, 1977.
- LEKUONA, J.M.: "Literatura Oral Vasca", *Cultura Vasca II*. Erein, Donosti, 1978, 65. orrialdean eta Euskaltzaindia: "Ahozko Euskal Literatura", *Euskararen liburu zuria*. Euskaltzaindia, Elkar, Bilbao, 1978, 167. orr.
- LEKUONA, J.M.: *Ahozko Euskal Literatura*. Erein, Donostia, 1984.
- MOKOROA, J.M.: *Repertorio de Locuciones del Habla Popular Vasca I eta II*. Etor, Donostia, 1990.
- OTAZU Y LLANA DE, A.: *El igualitarismo Vasco: Mito o Realidad*. Editorial Txer-toa, Donosti, 1986, (Bigarren Argitaldaria).
- SARRAILH DE IHARTZA, F.: *La Nueva Vasconia*. Ediciones Vascas Argitaletxea, Oiartzun, 1979.
- VILLASANTE, L.: *Axular-en hiztegia*. Oinati, 1973.
- WEBER, R.P.: *Basic Content Analysis*. Sage University Paper 46, 2. argitara.